

*Марченко Г. В.*³⁵

Позанавчальна діяльність як засіб гуманізації професійної підготовки майбутнього вчителя у професійно орієнтованому середовищі ВНЗ

В статті розкриваються форми позанавчальної діяльності як засобу гуманізації професійної підготовки майбутніх учителів-філологів у професійно орієнтованому середовищі вищого педагогічного навчального закладу. Автор на основі власного практичного досвіду педагогічної роботи у вищій школі намагається довести, що самостійна пізнавальна робота студентів, творча

³⁵ Марченко Галина Володимирівна, кандидат педагогічних наук; доцент, завідувач кафедри педагогіки; Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

діяльність майбутніх учителів, взаємодія викладача і студента поза межами аудиторних занять, науково-дослідницька діяльність студентів виступають важливими чинниками особистісного і професійного розвитку майбутнього вчителя.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, майбутній учитель, взаємодія викладача і студента, позанавчальна діяльність, науково-дослідницька діяльність, творча діяльність, професійно орієнтоване середовище ВНЗ.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок із важливими практичними або науковими завданнями. Гуманізм (від латинського *humanus* – людський, людський) – система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність. Гуманітаризація освіти – це переорієнтація освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу й насамперед – світу культури, світу людини, на формування в молоді гуманітарного та системного мислення; система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей [2, с. 76-77]. Принцип гуманізації проголошує метою, а не засобом людину, для задоволення матеріальних і духовних потреб якої функціонує матеріальне і духовне виробництво. Ще до 1990-х років офіційна педагогіка розглядала людину як засіб задоволення ілюзорних потреб ідеологічних, соціальних і виробничих структур, у підручниках педагогіки останніх 80 років навіть не згадується принцип гуманізації. Тому спроба змінити співвідношення мети і засобу педагогічного процесу може розглядатися як намагання створити альтернативну педагогіку, згідно принципам якої педагогічний процес будується на основі потреб людини, а соціальне замовлення виступає сукупним продуктом цих потреб. Гуманізація і гуманітаризація визначені державними документами України з питань освіти провідними напрямками реформування освітньої галузі в цілому, і педагогічної освіти зокрема. Отже, проблема якісної педагогічної освіти була і залишається в центрі уваги провідних науковців країни (В. П. Андрущенко, Л. І. Мішик, Н. С. Побірченко, О. Я. Савченко, В. І. Сипченко, О. В. Сухомлинська та ін.), що засвідчує її актуальність і надзвичайну важливість для українського суспільства.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Теоретичні розробки проблеми гуманізації та гуманітаризації педагогічної освіти потребують своєї практичної апробації та реалізації у навчальному процесі вищої педагогічної школи, оскільки її завданням виступає якісна професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя з новими аксіологічними орієнтирами, спроможного розвивати особистість дитини, створюючи для цього сприятливі умови. А для того, щоб учитель був здатним вирішувати означене завдання, він сам має зростати (професійно й особистісно) в умовах гуманізованого й гуманітаризованого освітнього середовища.

Мета статті полягає в обґрунтуванні засобів формування сприятливого гуманізованого й гуманітаризованого професійно орієнтованого середовища вищого педагогічного навчального закладу.

Виклад основних результатів дослідження. Гуманітаризація освіти не вичерпується системою чинників чи умов, безпосередньо пов'язаних з навчальним процесом. Важливою є та загальноуніверситетська атмосфера, яку створюють традиції вищого навчального закладу (ВНЗ), мікроклімат колективів викладачів та студентських академічних груп, відносини доброзичливості та взаємної відповідальності між всіма суб'єктами педагогічного процесу. Ключовим фактором формування такої атмосфери виступає аудиторна і позааудиторна робота студентської молоді, яка є основою особистісного і професійного зростання студента-майбутнього вчителя. Відповідно до своєї специфіки педагогічний ВНЗ має своєю місією підготовку вчителів-гуманістів, тобто людей, орієнтованих на інтереси учнів, батьків, суспільства. Власне вже зміст, методи і форми професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя створюють певне підґрунтя для цього. Але цього виявляється недостатньо, що підтверджується нашими багаторічними спостереженнями.

Не менш важливим, а навіть більш вагомим чинником розвитку особистості майбутнього вчителя в професійно орієнтованому середовищі виступає позанавчальна і позааудиторна робота студента: самостійна навчальна робота, науково-дослідницька і суспільно корисна діяльність, оскільки саме в цих видах діяльності особистість має можливість розкрити свої внутрішні сили і здібності, свій творчий потенціал, задовольнити потреби та інтереси.

Позааудиторною діяльністю в нашому дослідженні ми будемо називати будь-яку діяльність студентів, яка виконується у межах навчального закладу, але не пов'язану безпосередньо з навчальними планами, направлену на формування та розвиток професійно значущих якостей, яка допомагає їх особистісному розвитку, розширенню та поглибленню професійних компетенцій [5].

Однією з форм позааудиторної роботи, що сприяє соціалізації особистості, виступає спільна творча діяльність суб'єктів педагогічного процесу, головними критеріями результативності якої, на переконання науковців, слід вважати гуманітарний склад мислення, сформованість мотивів педагогічної діяльності, інтелігентність, культуру навчальної праці та позааудиторної життєдіяльності, творчу спрямованість особистості на співробітництво, націленість на активне відродження духовного потенціалу суспільства. Отже, спільна творча діяльність є вищим рівнем діяльності студентів і викладачів. Вона органічно виникає на ґрунті загальних інтересів, завдань, досягнень, породжуючи почуття солідарності в усіх її учасниках, активізує становлення колективу, об'єднаного творчістю.

Особливо значущою умовою формування професійно орієнтованого гуманістичного середовища ВНЗ виступає спільне творче проектування (викладачами та студентами) суспільно-корисних справ, коли студенти мають можливість висувати і реалізовувати власні ідеї й обирати ті види діяльності, до яких вони бажали б долучитися. Роль викладачів і кураторів при цьому полягає у педагогічній підтримці проектування різних форм пошуково-проектної діяльності студентів, а також в аналізі своєї педагогічної діяльності, усвідомленні її позитивних аспектів та недоліків, в осмисленні своїх дій і вчинків у системі педагогічної діяльності всього колективу викладачів [1; 4]. Реалізувати означені завдання викладач має змогу під час кураторських годин, при систематичному проведенні яких можна налаштувати студентську групу до спільної діяльності. Студенти можуть готуватися до майбутніх свят, висувати нові ідеї щодо їх організації і проведення, обговорювати проблеми, з якими вони стикаються у процесі навчання, виконувати спільні проектні роботи. Результати багаторічних спостережень переконують у тому, що це сприяє формуванню у майбутніх учителів таких духовних цінностей, як: доброта, солідарність, творчість, толерантність, тактовність та ін. Якщо спільна творча діяльність організована педагогічно правильно, вона згуртовує студентсько-викладацький колектив, розвиває інтерес студентів до навчання, їх активність та комунікабельність. В процесі творчої діяльності майбутні вчителі навчаються чітко формулювати та доводити свою думку, опановують принципи ораторського мистецтва, вміння публічних виступів.

Також дослідницька робота у позанавчальний час виступає ефективним засобом вияву обдарованої студентської молоді, реалізації її творчих здібностей, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності, формування професіоналізму майбутнього вчителя. Формами дослідницької роботи виступають: наукові гуртки, проблемні групи, педагогічні майстерні, наукові лабораторії, дискусійні клуби тощо. Найбільш поширеною формою є предметні гуртки, метою яких є ознайомлення з певною проблематикою науки, більш глибоке вивчення окремих питань цієї науки, опанування принципами, методами, прийомами організації і здійснення наукового дослідження, формування у студентів основних навичок, необхідних для подальшої самостійної навчальної роботи. На старших курсах студенти залучаються до проблемних груп, працюють у наукових лабораторіях під керівництвом викладачів, аналізують різноманітні наукові концепції, збирають і обробляють емпіричний матеріал, опановують методологію і логіку наукового дослідження [5].

Проведення студентських олімпіад, конференцій, оглядів-конкурсів дипломних і курсових робіт, виставок-конкурсів результатів навчальних (діалектологічної, фольклорної, літературно-краєзнавчої, етнографічної) та педагогічних практик, оглядів-конкурсів на кращу організацію НДРС у групі, на факультеті, університеті є ефективним засобом об'єктивного вияву та відбору обдарованої студентської молоді, реалізації творчих здібностей студентів, стимулювання потреби у творчому оволодінні знаннями, активізації навчально-пізнавальної діяльності [1]. Дослідницька робота допомагає студентам здобувати більше знань, розвивати свої здібності, задовольняти пізнавальні і професійні інтереси. Керівники гуртків і проблемних груп здійснюють підготовку студентів до внутрішніх та міжнародних конференцій. Таким чином, майбутні вчителі накопичують досвід наукової роботи, мають можливість глибоко вивчати дисципліни, якими вони цікавляться, та планувати своє професійне майбутнє на основі сформованих інтересів та особистісних якостей, отриманих і сформованих упродовж праці у даному гуртку.

У вищому педагогічному навчальному закладі лінгвістичного профілю видається доцільним формувати предметні гуртки з філологічних, педагогічних дисциплін, гуртки ораторського мистецтва, участь в роботі яких розвиває мовленнєву і професійну компетентність, формує особистість майбутнього вчителя-філолога.

Фонетичні гуртки сприяють філологам в опануванні бездоганної іноземної вимови через постановку вистав, п'єс, що розвиває і професійну діяльність, і творчість, і акторські здібності майбутніх учителів.

У перекладацьких гуртках студенти розвивають перекладацькі здібності, вивчають класифікацію видів, моделей перекладу, типологію перекладацьких перетворень на різних мовленнєвих рівнях. У таких гуртках формується любов до іноземної мови, активність, працьовитість, цілеспрямованість, толерантність та інші духовні цінності. Таким чином, у предметних гуртках студенти розвиваються професійно та духовно.

Необхідність засвоєння значної кількості інформації студентами вищих навчальних закладів актуалізує потребу вдосконалення самостійної роботи студентів як засобу підвищення ефективності навчання та якості підготовки молодого спеціаліста, зокрема майбутніх учителів, які не лише мають стати спеціалістами високого рівня, а й транслювати набуті навички самостійної роботи учням і широко використовувати їх у науковій та професійній діяльності. На перший план виступає нова мета в освіті – формування таких якостей мислення, пам'яті, уваги, які дозволять студенту самостійно засвоювати інформацію, що постійно оновлюється, розвивати такі здібності та вміння, які забезпечать йому можливість адаптуватися до швидко змінюваного світу.

Більшість дослідників розглядають самостійну роботу як заплановану, засновану на творчості та самостійності, що виконується за завданням і при методичному керівництві викладача, але без його безпосередньої участі. Інші вважають самостійну роботу формою творчої діяльності студентів, у процесі якої студенти досягають поставлених цілей самостійно без зовнішнього спонукання. Поділяючи думку В. К. Шохіна, ми вважаємо, що до цієї форми діяльності найбільш близьким за значенням є поняття «самоосвіта», тобто, самостійну роботу слід розуміти як частину навчального процесу, яка проходить під керівництвом викладача без його безпосередньої участі та спонукає до активності, самостійності та вияву творчих здібностей студентів, і є необхідним атрибутом життєвої позиції майбутнього спеціаліста. Всі фахівці визнають позитивний вплив самостійної роботи на розвиток розумових сил та особистісних якостей студентів [6].

Формуючи професійно орієнтоване гуманістичне середовище вищого педагогічного навчального закладу, видається доцільним поєднувати самостійну роботу студентів з тижнями мов, які вивчаються (тиждень російської, української та іноземних мов). Студенти готують плакати, стіннівки, групові проекти, звітний концерт, які відбивають життя студентів певного факультету, розкриваючи і наголошуючи його унікальність та особливості. Таким чином, означені види діяльності студентів сприяють розвитку творчості, кмітливості, згуртовують студентський колектив та формують почуття гордості за свій факультет та університет в цілому. Також позааудиторна самостійна робота під час предметних тижнів сприяє поглибленню знань про культуру та традиції країн, мови яких вивчаються.

Крім того, досвід переконує у педагогічній доцільності відвідування музеїв, театрів, різноманітних виставок для всебічного розвитку майбутніх учителів, проведення таких заходів як змагання учасників Клубу веселих та кмітливих, конкурсу «Студент та студентка року», свят «День учителя», «День сміху», святкування Різдва, Великодня, Дня землі та інших, участь в яких відкриває кожному студентові можливість розкрити свій внутрішній потенціал.

Також результативним видається проведення гри за принципом «UN Simulation», яка полягає у моделюванні учнями діяльності Організації об'єднаних націй. Метою гри виступає навчання її учасників основ громадянського права, ефективного спілкування та багатосторонній дипломатії. У стандартній моделі «UN Simulation» студенти виконують роль дипломатів та беруть участь в імітації роботи сесії певної міжнародної організації. Учасники вивчають устрій інших країн, виступають у ролі дипломатів, досліджують міжнародні проблеми, обговорюють їх, ведуть дискусії, консультуються, а потім пропонують власне бачення вирішення міжнародних проблем [7]. Це дозволяє майбутнім учителям зрозуміти міжнародні відносини, вивчити їх політичний устрій та особливості національної політичної культури, розвинути громадянськість студентів, сформувати толерантне ставлення до представників інших етносів.

Загальноосвітній навчальний заклад не може впливати на душу дітей за умови відсутності в учителя духовно-етичного потенціалу, використовуючи який, він міг би ефективно впливати на духовний розвиток дитини. Тож, проблема підготовки сучасного вчителя – одна з найважливіших соціально-педагогічних проблем, оскільки сучасний учитель повинен не тільки передавати дітям усе багатство світової та вітчизняної культури, але й навчити зберігати вищі цінності, нести моральні ідеали, розвивати духовні традиції своєї країни.

Висновки. Таким чином, на основі результатів багаторічних спостережень та застосування методів усного і письмового опитування можна стверджувати, що гуманізація і гуманітаризація професійно орієнтованого середовища вищого педагогічного навчального закладу є соціально і педагогічно вірно обраною стратегією розвитку університету і підготовки майбутнього вчителя-філолога. Реалізації

вимог принципів гуманізації і гуманітаризації навчального процесу сприяють: взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, творча позааудиторна діяльність студентів, їх науково-дослідницька робота, самостійна поза навчальна пізнавальна діяльність. Чим більшу різноманітність форм означеної діяльності пропонують студентам викладачі, тим ширші можливості відкриваються для духовного і професійного розвитку майбутнього вчителя.

Література

1. Глазиріна В. М. Дослідницька робота – http://revolution.allbest.ru/pedagogics/00030363_0.html.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. Дослідницька робота студентів у позанавчальний час. – revolution.allbest.ru/pedagogics/00030363_0.html.
4. Ерошенкова Е. И. Профессионально-ценностная установка будущего учителя как результат воспитательной деятельности куратора студенческой группы. – www.avpu.pomorsu.ru/protect/sbornik2004/347.htm.
5. Малева А. Внеаудиторная деятельность по информатике как элемент профессиональной подготовки студентов педагогического ВУЗа. – www.ict.edu.ru/vconf/index.php?a=vconf&c=getForm&d=light&id_sec=112&id_thesis=3732&r=thesisDesc.
6. Шохин В. К. Ценность. – www.forum.ru/index.php?showtopic=12321.
7. Model United Nations. – en.wikipedia.org/wiki/Model_United_Nations.

Marchenko G.

Extracurricular activity as a means of humanizing of training future teachers in professionally oriented environment of higher educational institutions.

Donbass State Pedagogical University, Horlivka Institute for Foreign Languages, Horlivka, Ukraine

In this article forms of extracurricular activities as a means of humanizing of training future teachers of Philology in professionally oriented environment of higher educational institutions are described. The author based on their own experience of teaching in high school is trying to prove that the independent cognitive activity of students, creative activities of future teachers, teacher-student interaction outside the classroom, research activities of students are an important factor of personal and professional development of future teachers.

Keywords: *humanism, liberalization, future teacher, teacher-student interaction, extracurricular activities, research activities, creative activities, professionally oriented university environment.*